

Szövetkezeti modellek a világban – Dánia és a Koreai Köztársaság példájának tanulságai

NESZMÉLYI GYÖRGY IVÁN

Kulcsszavak: agrárgazdaság, szövetkezetek, Dánia, Koreai Köztársaság, földreform.

JEL-kód: Q13, Q15, N55.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A tanulmány az EU keretei között is a családi farmergazdaságok sikertörténetének tekintett dán, valamint a délkelet-ázsiai „tigrisek” egyike, a Koreai Köztársaság (Dél-Korea) mezőgazdasági szövetkezeti rendszerének bemutatását, illetve egymással való összehasonlítását célozta meg. A szerző választ keresett arra a kérdésre, hogy hogyan, milyen megoldásokkal képesek a farmerek eredményesen gazdálkodni két, egymástól igencsak eltérő történelmi, társadalmi és gazdasági környezettel rendelkező országban, ahol a farmertársadalom döntő hányada évtizedek óta szövetkezetekbe tömörült. A dán és a dél-koreai szövetkezeti modellek több lényeges tulajdonságban is hasonlítanak egymásra. Ezek közül a legfontosabbak a következők:

– Mindkét országban a farmerek jelentős költségvetési támogatást élveznek, amely nélkül aligha tudnák megőrizni verseny-, vagy egyáltalán gazdasági életképességüket. (E támogatások azonban arányaiban jóval nagyobbak Dél-Koreában.)

– A szövetkezetek mindkét országban a tagként csatlakozott farmerek közös tulajdonát képezik, és ezek alapvetően nonprofit jelleggel működnek tagjaik irányában.

– A két ország farmerei a közvetlen mezőgazdasági termelési feladatokat (földművelés, állattenyésztés) saját maguk, elkülönülten végzik saját (vagy bérelt) földjeiken, a szövetkezetek szerepe leginkább az ellátási lánc más fázisaiban (terményfeldolgozás, marketing és logisztikai feladatok, termelési inputok biztosítása) fontos, illetve kizárólagos.

A hasonlóságok mellett ugyanakkor lényeges különbségek is észlelhetők a két ország modelljei között, ezek közül a leginkább szembetűnők a következők:

– Dánia esetében a gazdálkodó farmerek együttműködése, illetve a szövetkezetek kialakulása hosszabb időtávon, szinte természetes úton történt meg, nagyjából a 19. század utolsó harmadától kezdődően, és a folyamatot – komolyabb mértékben – nem zavarták meg politikai események, illetve háborús cselekmények. Dél-Koreában a japán gyarmati időszakban (1910–1945) alakultak ki a mezőgazdasági termelők közötti együttműködési formák, amelyek közül voltak szövetkezeti jellegűek is, ugyanakkor a ma is jellemző birtokszerkezetet a II. világháborút követő, jórészt politikai indíttatású földreform idézte elő. Ennek egyik következménye az, hogy a mini-atúr családi farmokon gazdálkodók életképtelenek lennének a földreformot követő évtized során kialakuló, majd folyamatosan fejlődő, többszintű és sokrétű tevékenységet folytató szövetkezeti ernyőszervezet és védőháló nélkül.

– A dán szövetkezetek szerveződésének fő alapja a termék- vagy terményspecifikusság, bár természetesen érvényesül a területi racionalitás. Dél-Korea mezőgazdasági szövetkezeteinek döntő része területi alapon szerveződött, általános mezőgaz-

dasági profillal rendelkező szövetkezet, csupán kisebb hányaduk termék/termény specifikus szakszövetkezet.

– Dánia esetében a főként állati termékekre alapozott mezőgazdasági export sokáig a nemzetgazdaság legfontosabb húzóágazata volt, és szerepe ma is jelentős. Dél-Korea esetében a mezőgazdaság fő ágazata a növénytermesztés (a rizs dominanciájával), és szerepe döntően a belföldi élelmiszer-ellátás – legalább részleges – biztosítása, az export szerepe másodlagos.

– A két ország gazdái közül a koreai farmerek vannak kiszolgáltatottabb helyzetben, mert a gazdaságok 1-2 ha-os mérete még a dán farmok 65-70 ha-os átlagához képest is nagyon kicsi, ráadásul nagy részük leginkább csak egyetlen termény (rizs) előállításával foglalkozik.

A téma vizsgálata korántsem öncélú, hiszen úgy a dán, mint a dél-koreai tapasztalatokból levonhatók tanulságok, illetve származhatnak Magyarországon is hasznosítható ötletek. Ezek a szerző reménye szerint segítséget vagy további szempontokat adhatnak a hazai szakmai-politikai döntéshozók számára, akik befolyást gyakorolnak arra, hogy Magyarországon hosszú távon milyen jövő vár a családi kisüzemekre, illetve a szövetkezeti típusú együttműködésre.

MIÉRT FONTOS A TÉMA TANULMÁNYOZÁSA MAGYAR SZEMMEL?

Magyarországon a rendszerváltozás óta eltelt negyedszázad során szinte folyamatosan vita folyt – és folyik – arról, hogy az ország mezőgazdasági termelésének gerincét iparszerű nagyüzemek, avagy családi farmgazdaságok alkossák-e. A nagyüzemek – elsősorban a méretgazdaságból és tőkeellátottságból adódó – versenyelőnyei világosak, ma is számos ország, köztük az USA épít erre. Magyarországon a szocialista időszak utolsó 20-25 évében – jelentős állami támogatással – világviszonylatban is magas színvonalú mezőgazdasági termelést sikerült kialakítani. Az egykori „keleti” piacok radikális beszűkülése nagyban hozzájárult ezeknek a nagyüzemeknek a széteséséhez, de a „Hogyan tovább?” kérdésre inkább történeti beidegződéseken, mint józan megfontolásokon alapuló válasz született. A kárpótlási folyamat félresiklott, részben magántulajdonban lévő közepes méretű, illetve nagyüzemek jöttek létre, részben pedig egészen kisméretű, egy hektár alatti, önmagukban életképtelen „üzemek”.

A rendszerváltozást követően a mező-

gazdasági ágazat termelése számottevően zsugorodott úgy a GDP-n belüli arányát tekintve, mint abszolút értékben. A termelés legnagyobb mérvű csökkenése 1993 és 2000 között következett be (*Szabó – Zsarnóczai, 2004*).

A családi gazdaságok fogalmi meghatározása korántsem volt egyértelmű a rendszerváltozás idején, számos vitatott kérdés merült fel, például mekkora birtokméretig tekinthető az „családinak”, hány családtagnak kell főállású munkát végeznie benne stb. A kérdésre – magyar vonatkozásban – A termőföldről szóló 1994. évi LV. tv. 3. §-a adott választ, amely a családi gazdaság méretét legfeljebb 300 hektárban határozta meg (*1994. évi LV. tv.*).

Az EU-csatlakozási folyamat, illetve a már több mint egy évtizede valósággá vált EU-tagság sem hozott áttörést abban, hogy milyen mintát kövessen hazánk a mezőgazdasági birtokstruktúra terén. Holott a kérdés megnyugtató és hosszú távra szóló eldöntése nagyon fontos lenne, hiszen az EU-támogatások (és azok ésszerű, hatékony felhasználása) semelyik más ágazatban nem annyira fontos, mint a mezőgazdaságban (*Erdeiné Késmárki-Gally et al., 2015*).

Hasonlóképpen nem mindig egyértelmű, és igen sokféle megközelítés, illetve definíció látott napvilágot arról, hogy valójában milyen vállalkozási forma tekinthető szövetkezetnek.

A szövetkezeti gyakorlat és elmélet tudományos vizsgálata terén úttörő munkásságú *Ihrig Károly* (1892–1970) „*A szövetkezetek a közgazdaságban*” című, 1937-ben kiadott művében igyekezett a szövetkezeti gazdálkodási forma lényegét részletesen feltárni. Ennek nyomán megállapította, hogy a szövetkezetek gazdasági célok elérése érdekében jönnek létre (ez még akkor is igaz, ha esetleg közvetett módon más, például szociális vagy nemzetiségi törekvéseket szolgálnak) úgy, hogy abban több személy és több gazdaság egyesül. Ennek alapján a szövetkezetek a gazdasági társulások egyik alakzatának tekinthetők (*Ihrig, 1937*).

Szabó G. (2010) – részben *Ihrig* kutatásai nyomán – kiemeli, hogy a mezőgazdasági szövetkezésben két alapvető irány különíthető el, amelyek lényegesen különböznek egymástól. Az egyikben a közös alapanyag-termelés is a szövetkezeti tevékenység része (mint Magyarországon a volt termelőszövetkezetek, illetve átalakult formáik), míg a másikkban a szövetkezetek csak parciális (részleges) integrációt folytatnak, azaz inkább csak szolgáltatnak: közös értékesítést, beszerzést, géphasználatot stb. hajtanak végre, de az alapanyag-termelés az egyéni (az Európai Unióban túlnyomó részt képező családi) gazdaságok keretében történik. A termelőszövetkezetektől eltérően az ún. előmozdító típusú szövetkezetek (elentétben a hazánkban rendszerváltásig megszokott gyakorlattal) általában egyfajta tevékenységet (például értékesítés, beszerzés, szolgáltatás stb.) folytatnak és az egyes tagok/termelők üzemeit kiegészítik, s ennek során gazdálkodásuknak csak egy-egy mozzanatát ragadják ki a gazdálkodási folyamatból (*Szabó G., 2010*). *Szabó G. (2005)* hivatkozik továbbá *Barton (1989)*

nyomán arra az amerikai meghatározásra is, amelyet a holland felfogás szintén tükröz, hogy „a szövetkezet egy olyan vállalkozási forma, melynek igénybe vevői egyben tulajdonosai is annak és egyben igazgatják is azt, valamint a haszonból az igénybevétel alapján részesednek”.

Lényeges az úgynevezett hármas egység: tulajdonos (kockázatviselő) – irányító (a főbb döntéseket hozó) – használó (a szövetkezet szolgáltatásait igénybe vevő) megléte, amelynek értelmében a tagok egyszerre tulajdonosai a szövetkezetnek, tehát viselik a kockázatot, meghozzák a főbb döntéseket a (közös) vállalkozást illetően, és forgalmat bonyolítanak le a szövetkezettel, azaz igénybe veszik a szövetkezetet, amely a vállalkozás gazdasági tevékenységének az alapja (*Szabó G., 2005*).

Bogetoft és Olesen (2007) szerint a szövetkezetek olyan vállalatok, amelyek esetében a használók (és nem a befektetők) a vállalkozás tulajdonosai és irányítói.

Magyarországon a szövetkezetek fogalma és működésük feltételei szempontjából a 2013. évi V. tv. a Polgári Törvénykönyvről (PTK) Negyedik része a meghatározó, amely a szövetkezetet a következőképpen definiálja.

(1) A szövetkezet a tagok vagyoni hozzájárulásából álló tőkével alapított, a nyitott tagság és a változó tőke elvei szerint működő, a tagok gazdasági és társadalmi szükségleteinek kielégítésére irányuló tevékenységet végző jogi személy, amelynél a tag kötelezettsége a szövetkezettel szemben vagyoni hozzájárulásának szolgáltatására és az alapszabályban meghatározott személyes közreműködésre terjed ki. A szövetkezet kötelezettségeiért a tag nem köteles helytállni.

(2) A szövetkezet tevékenysége értékesítésre, beszerzésre, termelésre és szolgáltatásra irányulhat (2013. évi V. tv. 3.325. §).

A PTK-t kiegészíti és specifikálja a 2006. évi X. törvény a szövetkezetekről, amely a szövetkezet fogalmát a 7. §-ban a követke-

ző módon határozza meg: „A szövetkezet az alapszabályban meghatározott összegű részjegytőkével alapított, a nyitott tagság és a változó tőke elvei szerint működő, jogi személyiséggel rendelkező szervezet, amelynek célja a tagjai gazdasági, valamint más társadalmi (kulturális, oktatási, szociális, egészségügyi) szükségletei kielégítésének elősegítése.” (2006. évi X. tv.)

A mindenkori magyar kormányzatok elvi deklaráció szintjén ugyan előszeretettel hangoztatták, hogy a családi tulajdonra alapozott kisgazdaságok fejlődését támogatják, ténylegesen azonban ez a szándék nem mindig volt tetten érhető, hiszen időnként erősen úgy tűnt, hogy az önmagukban versenyképesebbek tekintett nagygazdaságok élveznek inkább előnyt.

Még a 2010 óta eltelt időszakot vizsgálva sem teljesen világos, hogy a kormányzat meghatározó, avagy csupán kiegészítő szerepet szán a családi gazdaságoknak. Arra a kérdésre pedig szintén nehezen születik meg a válasz, hogy mi módon, milyen gazdasági, szervezési módszerekkel lehetnek a családi gazdaságok is versenyképesek. A szerző úgy véli, hogy a vidék fenntartható fejlődése, a vidéki lakosság hosszú távú boldogulása olyan komplex társadalmi kérdés, amely nem vizsgálható csupán gazdasági szemszögből. A mezőgazdasági nagyüzemek alkuereje, a méretgazdasági megfontolások mellett lényeges szempont kell, hogy legyen az is, hogy a vidéken élő, gazdálkodással foglalkozó emberek minél nagyobb hányada valódi tulajdonosként, és ne csupán bér munkásként vehessen részt az élelmiszer-termelésben. Éppen ezért nagyon fontos feladat a nemzetközi kitekintés, vajon vannak-e Európában vagy a világ távolabbi régióiban olyan országok, ahol a családi gazdaságok dominálják a mezőgazdasági termelés szféráját, mégis igen eredményesen működnek, így akár modellként szolgálhatnak Magyarországnak számára.

A világban igen sok országban kisméretű,

családi alapon szerveződött farmgazdaságok állítják elő az élelmiszer-gazdaság alapanyagait. Ez önmagában azonban még nem elegendő a sikerhez, hiszen például számos afrikai országban a meglévő élelmiszerhiány ellenére is a farmerek közül sokan felhagynak a gazdálkodással és inkább a nagyvárosokba vándorolnak a jobb megélhetés reményében. A fejlettebb országok között viszont akadnak példák arra, hogy a családi farmgazdaságok kis mérete ellenére működhet korszerű és versenyképes mezőgazdaság. Mi lehet ennek a titka? E modellek sikere, úgy tűnik, jelentős mértékben abban rejlik, hogy a magántulajdon alapján működő termelő gazdaságok sokoldalúan együttműködnek egymással, illetve az ellátási lánc többi szereplőjével, és ennek egyik, nem ritka formáját jelentik a szövetkezetek. A szövetkezeti gazdálkodási forma mai és jövőbeni létjogosultságát, az élelmiszer-termelésben várható növekvő jelentőségét szimbolizálja, hogy az ENSZ 2012-t a *Szövetkezetek Nemzetközi Évének* nyilvánította.

A jelen írás a szövetkezeti gazdálkodási forma rendszerét veszi górcső alá egy-egy olyan európai, illetve ázsiai ország esetében, amelyekben hosszabb ideje sikeresen működik a családi gazdaságokra épülő szövetkezeti rendszer.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A tanulmány nagyrészt másodlagos kutatási eredményekre – szakirodalmi forrásokra, illetve nemzetközi adatbázisokra – épül. Célja azoknak a nemzetközi jó gyakorlatoknak, módszereknek a tanulmányozása, amelyek a magyar gazdasági fejlődés szempontjából hasznosak lehetnek. Ez utóbbi szempontból – a rendszerváltozást követő bő negyed század során – mindvégig érzékeny és nyitott kérdés maradt, hogy milyen mezőgazdasági birtokstruktúra alakuljon ki Magyarországon. Ez a kérdés voltaképpen két sajátos fejlődési irány közti prioritásválasztást jelent, konkrétan pedig

azt, hogy a magyar mezőgazdasági termelés elsősorban az iparszerű termelést folytató nagygazdaságok kereteiben folyják, avagy annak gerincét inkább a családi tulajdonra és munkaerőre épülő, egymással lazább vagy szorosabb módon együttműködő kisebb méretű farmgazdaságok alkossák.

A tanulmány két konkrét ország – Dánia és a Koreai Köztársaság (Dél-Korea) esetét mutatja be, amelyekben – az egymástól erősen eltérő kulturális és történelmi háttér ellenére – eredményesnek bizonyult a mezőgazdasági kistermelők szövetkezeti típusú vertikális, illetve horizontális együttműködése. Említést érdemel, hogy a szerző hosszabb ideig élt és dolgozott mindkét országban, így a szekunder információkon túl a tanulmányba beépítette elsődleges helyszíni tapasztalatait is. Az írás gerincét az adott két ország szövetkezeti mozgalmának, illetve az annak kialakulását elősegítő gazdasági, földrajzi, társadalmi és politikai tényezőinek a leíró-elemző feltárása képezi, azzal együtt, hogy megkísérel néhány eredményesnek bizonyult módszert, tapasztalatot bemutatni, amelyek Magyarországon is alkalmazhatók lehetnek.

DÁNIA

A nyugat-európai élelmiszer-gazdaságban számos országban és szektorban (például tej, marha- és sertéshús, zöldség-gyümölcs) az elmúlt száz év során előtérbe kerültek és megerősödtek a gazdálkodók-termelők által létrehozott koordinációs-integrációs szervezetek.

A mezőgazdasági alapanyag termelése jórészt családi gazdaságok keretében történik, ezért ahhoz, hogy a farmer gazdaságosan tudjon termelni, s ezáltal jövedelmét növelje, szükség van az üzemét kiegészítő szövetkezetekre, hiszen ezek egy-egy gazdasági mozzanatot általában olcsóbban képesek elvégezni. A dán (és a holland) mezőgazdasági szövetkezetek sikerességük (jelentős piaci részesedésük), a mezőgazdasági termelők gazdálkodásában játszott

kiemelkedő szerepük, hatékonyságuk és a környezeti kihívásokra való reagálásuk tekintetében megnyilvánuló rugalmasságuk okán nemzetközi vonatkozásban is példaértékűek. E szövetkezetek csak egy-egy tevékenységet végeznek a termelési folyamathoz kapcsolódóan (pl. vagy csak beszerzést vagy csak értékesítést) (Szabó G., 2007).

A dán törvények következetesen védik a családi vállalkozások alapját jelentő paraszttanyát és a földet birtokló státust. Vadász (1980) rámutat, hogy a dán mezőgazdaságnak egyik sajátos vonása, hogy a termőföld több mint 95%-a emberöltők óta a földműves gazdák magántulajdonában van. Az 1945 után is többször módosított földtörvény szerint Dániában csak az lehet farmtulajdonos, aki a tanyáján lakik, letette a megfelelő vizsgákat, amelyek nemcsak mezőgazdasági, hanem üzemvezetési, számítógépes és egyéb ismeretekből is állnak. A tanyától legfeljebb 15 km távolságra fekvő földterület kerülhet a tulajdonába. A 30 hektár fölötti földterület birtoklásához minimálisan a kétéves, nappali képzéssel és bentlakással megszerezhető szakképesítés, az úgynevezett „zöld bizonyítvány” vagy szakirányú egyetemi/főiskolai bizonyítvány és igazolt szakmai gyakorlat megléte szükséges. A földtulajdon felső határa 125 hektár (Csobán, 2012).

A Dán Királyság ma gazdaságilag magasán fejlett ország, GDP-jében 76,3%-ot (2015. évre szóló becslés), foglalkoztatottsági összetételében 77,1%-ot (2011) képvisel a szolgáltatói szektor. A GDP összetételében ugyanakkor mindössze 1,3%, a teljes foglalkoztatottságon belül 2,6% körüli részarányt képvisel a mezőgazdaság (The World Factbook, 2015. évre szóló becslés). 43 ezer km² területe (a hozzá tartozó Grönland, illetve Feröer-szigetek nélkül) és 5,6 millió fős lakossága alapján nagyjából Szlovákiához hasonlítható. Az alig több mint fél magyarországi állam földrajzilag erősen tagolt, az európai kontinenssel közvetlenül összefüggő Jylland (Jütland)-félszigeten

kívül több száz sziget alkotja. Dánia Európa egyik élenjáró agrártermelője és exportőre. Lakossága mintegy háromszorosát, 15 millió főt képes élelmiszerral ellátni.

Dánia területének 61%-a – összesen 2 621 000 ha – művelhető.

2013-ban 18,6 millió vágósertést, az 582 ezer darabos tejelőmarha-állomány révén mintegy 5,1 milliárd liter tejet, továbbá 9 millió tonna szemes terményt, illetve jelentős mennyiségű zöldségfélét állítottak elő (*Facts and Figures... 2014*).

Az élenjáró dán mezőgazdaság és az ahhoz kapcsolódó szövetkezeti struktúra legalább másfél évszázadnyi múltra tekinthet vissza, Dániában ugyanis már a 19. század végére létrejöttek szövetkezetek. Például a tejtermelő szektorban, helyi farmerek kezdeményezésére már 1882-ben létrejött az első szövetkezet, amely nyomán országsszerte gombamód szaporodtak és nagyon rövid idő alatt elterjedtek a hasonló együttműködési formák. 1888-ban már 244 szövetkezet működött, és ezek rövid időn belül nemcsak a tej begyűjtését és értékesítését végezték, hanem a feldolgozás irányában is elkezdtek terjeszkedni (vajelőállítás és értékesítés). Az 1880-as évektől kezdődően a dán farmerek körében – válaszul Nagy-Britannia fokozódó baconkeresletére – egyre inkább előtérbe került a sertésstenyésztés, amely ráadásul kiválóan tudta hasznosítani takarmányként az egyes tejipari melléktermékeket. 1887-ben jött létre Horsensben az első szövetkezeti alapon működő vágóhíd, amelyet 1890-ig kilenc további követett. Ez a tíz üzem – amelyek a mai dániai „bacongyárak” előfutárainak tekinthetők – állította elő már akkor a dán baconexport egyharmadát (*Gutiérrez, 2005*).

Laczó (1990) a dán mezőgazdasági termelők érdekvédelmi szervezeteinek, egyesületeinek szerepét hangsúlyozza, amelyeknek jelentős szerepük volt az egységes dán élelmiszer-gazdaság kialakulásában és fejlődésében, megemlítve, hogy ilyen egyesület már a 17. században is létezett Dániában.

A dán gazdálkodók maguk rendelkeznek saját farmjukkal, a saját terményeiket termesztik és a saját állatállományukat tenyésztik. Teszik ezt anélkül, hogy feláldoznák egyéni szabadságukat, ám e független farmerek sokkal erősebb együttműködést alakítottak ki egymással, mint az más országok farmereire általában jellemző (*Manniche, 1969*).

Ihrig (1937) kiemeli, hogy a Dán Szövetkezeti Vágóhidak Szövetsége 1932-ben a magánvágóhidakra is kiterjedő monopóliumot kapott az Anglia felé irányuló kivitelre, megállapítva egyben egy-egy vágóhíd kontingensét, illetve kezelve az ún. árkiegyenlítési alapot. *Ihrig* példaértékűnek nevezi a dán tejszövetkezeteket is, sőt az ország gazdaságának egyik alapjaként tesz említést a szövetkezetiileg szervezett vajiparról, kiemelve, hogy ennek eredményéhez jelentős mértékben hozzájárult, hogy a termelő gazdák belátták a minőségi és a szabványosított, „standard” termelés fontosságát. Ennek révén már a 19. század végén sikerült jó hírnevet szerezniük az angol piacon.

Gyóri (1985) a szövetkezeti tejüzemek és a termelők közt régóta kialakult korrekt kapcsolatot is kiemeli, utalva arra, hogy maguk a termelők alkották-alkotják a szövetkezeti tagságot. 1931-től kezdve a tejfeldolgozó üzemek már a tejet különböző vizsgálatoknak vetették alá és ennek alapján fizettek a termelőknek. A pártatlanság érdekében a Dán Tejfeldolgozó Üzemek Szövetsége 1963–1968 között hat központi versenysemleges laboratóriumot hozott létre (*Gyóri, 1985*).

Már a 20. század elejétől kezdődően más mezőgazdasági ágazatokban is fokozatosan teret hódítottak a szövetkezetek. Ennek oka elsősorban az, hogy az egyénileg fellépő farmerek piaci – eladási és beszerzési – pozíciója nagyon gyenge lett volna a piac többi résztvevőjéhez viszonyítva azáltal, hogy az egyénileg beszerezni kívánt anyagok, illetve értékesíteni kívánt termékek mennyisége kicsi, a termékeik gyakran romlandóak,

nem képesek egyformán magas minőséget garantálni; nincsenek megfelelő információik, a piac nem áttekinthető számukra, és összességében a piacon túl kicsik, nem képesek egyáltalán semmilyen hatást gyakorolni rá, illetve rajta keresztül az árakra. A farmerek koncentrált iparágakkal és erős eladókkal találkoznak, akiknek nagyobb a gazdasági erejük. Nincs tehát igazi verseny a piacon, mert a termeléshez szükséges anyagok beszerzésekor, illetve a megtermelt termékek értékesítésekor a farmerekkel szemben a nekik eladók, illetve a tőlük vásárlók dominálnak (Szabó G., 2007; NCR, 1993).

A szövetkezetek úgy képesek megfelelni feladataiknak, hogy garantálják a minőséget, nagyobb kínálattal, illetve kereslettel jelennek meg a piacon, képesek raktározással, feldolgozással, csomagolással stb. az áru értékét növelni, ezáltal a piacot a tiszta verseny irányába elmozdítani. Ezáltal a szövetkezetek makrogazdaságilag egyfajta piaci ellensúlyozó, kiegyenlítő erőt is betöltenek. A mezőgazdasági szövetkezetek létrejöttének legfontosabb gyakorlati jelentőségű gazdasági oka tehát az említett piaci ellensúlyozó erő (*countervailing power*) létrehozása volt a múlt század utolsó harmadában az egyes farmerek versenyhelyzetének javítására, s ezáltal jövedelmének növelésére (Szabó G., 2007).

Zsarnóczai (2003) a dán (és svéd) farmerszövetkezetekről írt tanulmányában megállapítja, hogy e szövetkezetek jellemzői „az önkéntes be- és kilépés joga és lehetősége, az egy tag egy szavazat demokratikus elvének érvényesítése, a korlátolt mértékű kamat (osztalék) fizetése a tagok pénzbeli hozzájárulásához mérten, a vásárlási és értékesítési visszatérítés a tagok közvetlen részvételének arányában” történik. Kiemeli továbbá, hogy „a szövetkezeti intézményi rendszer legnagyobb előnye az Európai Unió törvényei értelmében az, hogy mivel a szövetkezetek nonprofit szervezetek, ezért nem esnek a versenytörvény hatálya alá.”

Bár folyamatosan koncentrációs folyamat megy végbe az alapanyag-termelésben, ugyanakkor a farmerek továbbra sem közösen művelik a földjeiket (szükség esetén viszont gyakran kisegítik egymást, ennek a szerző több alkalommal személyesen is tanúja lehetett). A termények, illetve az élő állatok feldolgozását végző farmerszövetkezetek a farmerek tulajdonában vannak, és jellemző, hogy ezek már jóval magasabb hozzáadott értékű kész- vagy félkész termékeket állítanak elő. Nemcsak a végtermék, hanem az inputoldalón is jellemző a szövetkezeti keretekre alapozott közös beszerzés, mivel a farmerek koncentrált iparágakkal és erős eladókkal találkoznak, akiknek nagyobb a gazdasági erejük. Végül soron ennek köszönhető, hogy a farmerek versenyképesen tudnak termelni.

Szeremley (2005) kiemeli, hogy a dán agrárgazdaság középpontjában a farmer áll. A farmerek érdekképviselője, képzése, szolgáltatásokkal való kiszolgálása és termékeik minél feldolgozottabb formában való piacra juttatása jól működő rendszert, a dán modellt alkotja. Ennek központi intézménye a korábbi szakmai és érdekvédelmi csúciszerv, a Dán Mezőgazdasági Tanács, a Bacon és Hús-Tanács, a Tejtermelők Tanácsa és néhány további szakmai szervezet egyesüléséből 2009-ben létrehozott Dán Mezőgazdasági és Élelmiszer Tanács (*Landbrug og Fødevarer*), amely gyakorlatilag a dán mezőgazdaság és élelmiszeripar teljes egészét lefedi.

Bár Dánia mezőgazdaságának gerincét ma is és a belátható jövőben is a családi magángazdaságok alkotják, az utóbbi évtizedekben számottevő birtokkoncentráció ment végbe. Reenberg (1984) hangsúlyozza, hogy a jelenkori dán vidéki települési struktúra több évszázadon keresztül fejlődött ki. Tanulmányában vizsgálta a dán farmgazdaságok számának alakulását egészen 1800-ig visszamenően, és azt állapította meg, hogy 1925-ig fokozatos növekedés ment végbe, majd egy 20 éves

I. táblázat

A dán termőföld és farmgazdaságok méret szerinti megoszlása

	Mezőgazdasági terület				Gazdaságok száma			
	2000	2010	2012	2013	2000	2010	2012	2013
Termőterület nélküli					800	1 980	1 535	1 668
5 ha alatti	4	4	3	3	946	1 099	900	764
5–10 ha	60	58	58	56	8 457	8 031	8 097	7 803
10–20 ha	164	112	112	99	11 188	7 785	7 752	6 928
20–30 ha	161	106	80	98	6 531	4 304	3 220	3 973
30–50 ha	353	191	189	170	9 017	4 896	4 881	4 392
50–100 ha	763	426	397	389	10 891	5 925	5 516	5 400
100–200 ha	715	702	657	657	5 351	4 981	4 667	4 616
200 ha feletti	421	1 048	1 149	1 157	1 360	3 098	3 348	3 285
Összesen	2 647	2 646	2 644	2 628	54 541	42 099	39 916	38 829
Átlagos méret, ha/gazdaság					45,5	62,9	66,2	67,7

Forrás: Facts and Figures... 2014, 8. o. nyomán

stabilizációs szakasz után, de különösen 1960-tól kezdődően gyors csökkenés volt megfigyelhető. *Vadász (1980)* a műszaki fejlődés hatásával hozza összefüggésbe a birtokkoncentráció felgyorsulását, kiemelve az 1960 és 1975 közötti időszakot, amikor is a 30 ha-nál kisebb méretű gazdaságok száma 75 ezerrel csökkent, míg az ennél nagyobb farmok száma hatezerrel növekedett.

Ez utóbbiakat más források is alátámasztják. *A Nations Encyclopedia* szerint az 1950-es évektől kezdődően a dán gazdaságok átlagos mérete növekvőben van, míg a gazdaságok száma csökken. Az 1970-es évektől, illetve az 1990-es évtizedig évente mintegy 2600 egyéni gazdaság szűnt meg, illetve olvadt be más nagyobb gazdaságokba. Míg a XX. század elején Dániában körülbelül 200 ezer egyéni farmgazdaság működött (16 ha/farm átlagméret mellett), 1997-re 60 900 farmgazdaság maradt 43,6 ha átlagos mérettel.

A földbirtok-koncentráció azóta sem állt meg, Dánia 2,6 millió ha-os termőterületén jelenleg mintegy 38-39 ezer családi farm működik, és a farmok átlagos mérete

2013-ban 67,7 ha-ra emelkedett (1. táblázat).

Az utóbbi évtizedekben számos közös, szövetkezeti alapon működő vállalat jött létre. Ezek egyik nemzetközileg leginkább ismert példája a DLG Csoport (*Dansk Landbrugs Grovareselskab a.m.b.a.*), amely ma már Európa egyik legnagyobb mezőgazdasági vállalatává fejlődött, húsz országban van jelen. A csoport 1969-ben jött létre három korábbi, a XIX/XX. század fordulójától működő vállalkozás egyesítésével. Farmerek hozták létre, ma összesen mintegy 29 ezer farmer közös tulajdonában van. Fő feladata a termelési eszközök, illetve mezőgazdasági termékek kereskedelme, emellett számos más területet is felölel tevékenysége. 2014-ben 59,2 Mrd DKK (7,9 Mrd EUR) forgalma volt. A szövetkezeti vállalatok forgalma, kiterjedt szolgáltató és egyéb tevékenységüknek köszönhetően, a GDP 10%-át éri el (*DLG Annual Report 2014*).

KOREAI KÖZTÁRSASÁG (DÉL-KOREA)

A Magyarországhoz hasonló területű (kb. 99 ezer km²), ám közel ötszörös népességű

Koreai Köztársaság világviszonylatban is kiemelkedő dinamikus gazdasági fejlődését, eredményeit az ipari és szolgáltató ágazatoknak köszönheti. Mezőgazdasága sokáig elmaradottnak volt mondható, az ágazat GDP-hez való hozzájárulása 2,3% körüli (2015. évre szóló becslés – *The World Factbook*). Az ország adottságai – Dániához vagy akár Magyarországhoz képest – korántsem kedvezőek a mezőgazdasági termelés céljaira. Területének alig egyharmada alkalmas művelésre, de a valóságban még ennél is kevesebbet művelnek.

Részben történelmi okokkal magyarázható sajátos vonás a birtokstruktúrát domináló igen elaprózott, 1-2 hektáros földterülettel, illetve csekély állatállománnyal rendelkező farmgazdaság, amelyen mintegy két és fél millió gazdálkodó folytat termelést. A koreai gazdálkodók birtokuk mérete alapján vélhetően még a dán farmerekhez képest is kiszolgáltatottabb helyzetben lennének önmagukra utalva. Az európai szemmel nézve rendkívül kicsi farmok az 1949.

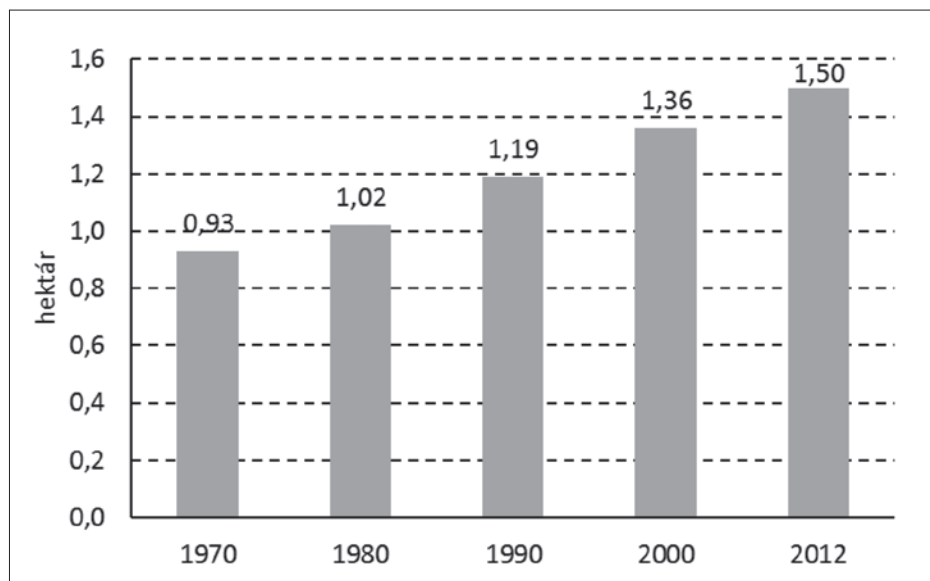
évi földreform következtében jöttek létre, döntően politikai indíttatásra: a korábbi (japán gyarmati) nagybirtokosi rendszer gyökeres felszámolása és a föld nélküli nagy tömegek földhöz juttatása volt a cél. A korlátozott földterület és a rizstermesztés kézimunka-igényessége miatt maximum 3 ha-os családi farmokat engedélyeztek. Akkoriban Dél-Korea tipikus agrárországnak volt tekinthető, 1949-ben a lakosság 60%-a élt farmerháztartásokban. Az ipar fejlődése a későbbiekben felszívta a munkaerő nagy részét, de még az 1970–80-as években végbement jelentős elvándorlás ellenére is fennmaradtak a földtulajdonszerzési korlátozások, ezt csak a 2000-es évek elején emelték 20 ha-ra (*Neszmélyi, 2004*).

Az utóbbi években a foglalkoztatottság szerkezetében a mezőgazdasági ágazat aránya tovább csökkent, 2015-ben mindössze 5,7%-ra volt becsülhető (*The World Factbook*).

Az említett földtulajdonszerzési korlátozások közepette aligha kerülhetett sor ko-

I. ábra

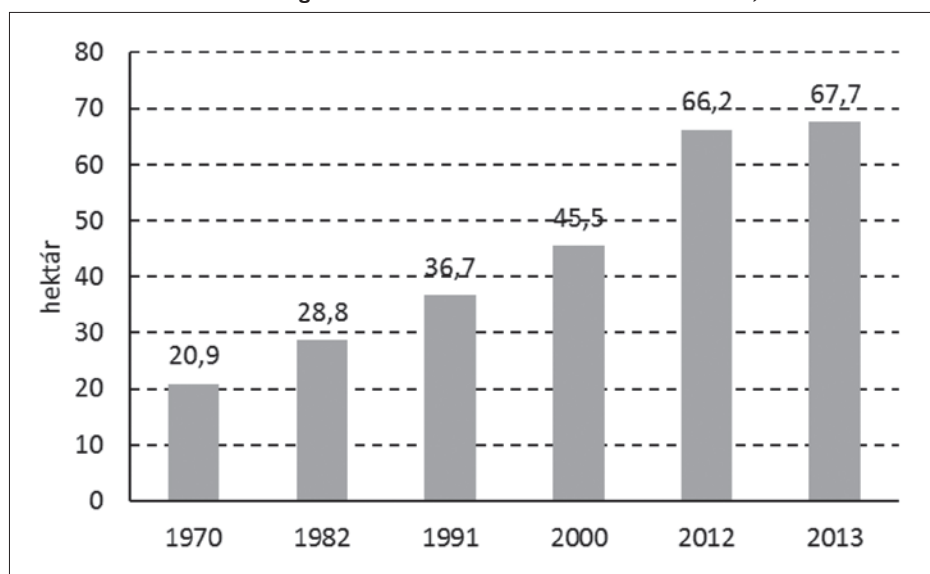
A dél-koreai farmok átlagos méretének változása 1970 és 2012 között, hektár

Forrás: saját szerkesztés Im és Jeong, 2014 által publikált adatok nyomán

2. ábra

A dán farmok átlagos méretének változása 1970 és 2013 között, hektár

Forrás: saját szerkesztés a következő forrásokban publikált adatokból: 1970: CHAND ET AL. (2011); 1982, 1991: DE WALLE – SEVENSTER (1998); 2000, 2010, 2012, 2013: Facts and Figures... 2014, 8. o.

molyabb birtokkoncentrációra vagy tagosítási folyamatra. A farmok átlagos mérete az idők során kismértékben mégis növekedett: 1970 és 2012 között 0,94 ha-ról 1,50 ha-ra, amint azt az 1. ábra mutatja.

Érdeemes a dán földbirtok-koncentráció folyamatát (2. ábra) párhuzamba állítani a dél-koreaiával. Már abszolút értékekben nézve is a dán folyamat tűnik sokkal erőteljesebbnek, az átlagos farmméret 1970 és 2010 között 42 hektárral növekedett, míg a dél-koreai 2012-re kevesebb mint 0,6 hektárral. Arányait tekintve szintén erőteljesebb a dán növekedés 1970 és 2012 között, amely több mint háromszoros, Dél-Koreában csupán 62%-os volt.

A koncentráció intenzitásában megmutatkozó eltérésnek vélhetően az egyik fő oka, hogy Dániában a birtokszerzésnek, illetve koncentrációnak nem voltak, illetve nincsenek területi alapú jogszabályi korlátai. Mindezzel párhuzamosan mindkét országban csökkent a gazdaságok, illetve a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma,

megjegyzendő azonban, hogy a termelés hatékonysága javult, főként a gépesítés és a modern vegyszerek használata miatt.

A vidéki társadalom elöregedését jelzi, hogy a gazdálkodók átlagos életkora emelkedik, 2005-ben a farmerek 30%-a 65 év felett volt. Ez a tendencia jelenleg is folytatódik.

A dél-koreai mezőgazdaság fő terményei: rizs, zöldségfélék, gyümölcs. Az állatállomány hús- és tejelő marhából, sertésből és baromfiból áll. Korea legfontosabb terményéből, rizsből az ország önellátó, de a többi mezőgazdasági terményből a közel 50 millió főnyi lakosság ételmiszer-ellátása érdekében általában behozatalra szorul. A rizs dominanciája mellett az utóbbi két évtized során a terménypaletta számottevően diverzifikálódik, a kisebb-nagyobb városok peremén jellegzetes látvány a fóliasátrak nagy tömege, amelyben – a rizsnél jobban jövedelmező – zöldségeket és gyümölcsöt termelnek az év hidegebb hónapjaiban is.

2. táblázat

Mezőgazdasági termelői támogatások a Koreai Köztársaságban és az EU-ban

	Koreai Köztársaság		Európai Unió (28)	
	A termelői támogatások becsült értéke összesen (PSE)	A támogatások aránya a termelők bruttó bevételeihez (GFR) képest, %	A termelői támogatások becsült értéke összesen (PSE)	A támogatások aránya a termelők bruttó bevételeihez (GFR) képest, %
	millió USD	%	millió USD	%
1986	9 300	64,49	84 936	38,58
1990	19 156	74,32	105 262	32,88
1994	22 063	72,96	105 948	35,65
1998	12 428	56,85	109 429	35,41
2002	16 046	59,74	92 759	33,90
2006	22 988	58,48	124 753	29,13
2010	16 968	44,55	104 902	20,04
2014	21 775	49,27	108 214	18,11
2015	20 118	48,93	89 987	18,92

Forrás: saját szerkesztés OECD-adatok alapján

Fontos néhány gondolat erejéig a mezőgazdasági támogatások kérdésére is kitérni. Közismert tény, hogy az Európai Unió költségvetésének legnagyobb tételét jelentik a mezőgazdasági támogatások, amelyek nélkül az uniós tagországok farmereinek jelentős része komoly jövedelmezőségi gondokkal küzdene. Ugyanakkor ki kell térni arra, hogy Dél-Korea esetében az agrártámogatások fajlagosan sokkal nagyobbak. A szülői kormány nagyságrendileg évi 20 milliárd USD-nak megfelelő támogatásban részesíti a farmereket, ezen belül 2015. január 1-től kezdődően a koreai rizstermesztők hektáronként egymillió KRW (dél-koreai won) – mintegy 1000 USD – támogatást kapnak (FAO, 2014).

A 2. táblázat a Dániára (és ma már hazánkra is) vonatkozó EU-s, illetve a dél-koreai agrártámogatások néhány fontosabb adatát mutatja 1986 és 2015 között.

A 2. táblázat adataiból kitűnik, hogy Dél-Korea farmerei bruttó bevételeiben napjainkban közel fele arányt képviselnek a támogatások (korábban még ennél is jóval nagyobb részt), míg az EU esetében ez az arány 2010 óta alig 20% körüli. Az is jól

látszik, hogy a támogatások aránya az utóbbi 10-15 év folyamán csökkenő tendenciát mutat. (Az EU esetében a 2002-ről 2006-ra abszolút összegekben mért növekedés vélhetően a 2004. évi bővüléssel függ össze.)

A növekvő lakossági jövedelmek, illetve részben a globalizáció sajátos „kulturális” hatásaként az utóbbi időben a koreai táplálkozási szokások is kezdenek eltolódni a fehérjedús ételek (pl. húsfélék) irányába. Emiatt jelentős szemestakarmány-importra van szükség, ezekből az önellátási hányad igen alacsony: gabonafélékből például az ezredfordulón 30% körüli volt. Dániával ellentétben tehát a mezőgazdaság Koreában nem tipikusan exportágazat, itt szinte mindig is a belső ellátás legalább részleges biztosítása volt a cél.

A Koreai Köztársaság farmerszövetkezeti rendszerének kialakulása

A dél-koreai farmertársadalom döntő hányada évtizedek óta szövetkezetekbe tömörült. A magántulajdonban lévő földeken itt is külön-külön gazdálkodnak a tulajdonos családok, akik e szövetkezetek

tagjaiként számos területen kapnak előnyös szolgáltatásokat (szaktanácsadás, terményfeldolgozás, értékesítés, banki szolgáltatások stb.). Említést érdemel, hogy – főként jövedelmezőségi okok miatt – számottevő (25-30% körüli) a nem kizárólag mezőgazdasági tevékenységből élő farmerháztartások aránya.

A koreai termelők között, illetve a faluközösség keretein belül igen régóta kialakultak különböző együttműködési formák, például egymás munkaerővel való kölcsönös kiegészítése (főként a rizspalánta-kiültetési, illetve a betakarítási szezon idején), továbbá kölcsönös takaré- és hitelpénztár (*Rotating Savings and Credit Associations* – ROSCA). Ugyanakkor a mai értelemben vett, magántőkéen alapuló valódi szövetkezetek csak a XX. század húszas éveitől kezdtek elterjedni. 1927-ben alakult az első farmerszövetkezet, és 1930-ra mintegy 200-ra nőtt a számuk. A szövetkezetek létrejöttét és terjedését a japán hatóságok nem akadályozták, mert úgy gondolták, rajtuk keresztül még erőteljesebb lehet a japán tőke beáramlása. Ebben az időben – a kormányzat irányítása mellett – más szervezetek, például a Pénzügyi Egyesülés (*Financial Association*), illetve az Ipari Egyesülés (*Industrial Association*) is létrejöttek. Előbbiek a mezőgazdasági termelés finanszírozásában, utóbbiak a termékfeldolgozásban, kereskedelemben és termelőeszköz-beszerzésben játszottak szerepet. Létezett Farmerek Egyesülete is, mely tevékenységi körébe tartozott a termesztés (rizs) technológiai fejlesztése, terménykereskedelem és raktározás, illetve mezőgazdasági vegyszerek közös beszerzése. 1945 után, amikor is az ország felszabadult a japán uralom alól, a szövetkezetek szerepe, funkciója megváltozott. A koreai háború, illetve az ország politikai instabilitása késleltette a Mezőgazdasági Szövetkezeti Törvény elfogadását, így arra csak 1957-ben került sor.

A korábbi Pénzügyi Egyesülsből létrehozták a Mezőgazdasági Bankot, amely a termelés-finanszírozás kizárólagos intézménye lett. A Farmerek Egyesületéből 1958-ban jött létre a Mezőgazdasági Szövetkezetek Országos Szövetsége (NACF – *National Agricultural Cooperatives Federation*, koreai nyelven *NongHyup*) azzal a céllal, hogy – a hitelnyújtás kivételével – a szolgáltatások széles körét biztosítsa a farmereknek. A Mezőgazdasági Bankot, illetve az NACF-et 1961-ben, a törvény módosításával egyesítették (*Lee – Lim, 1999*).

Ezt követően, számos további szervezeti átalakulással alakult ki és vált országos méretekben jellemzővé a területi alapon szerveződő mezőgazdasági szövetkezeti struktúra, amelyet háromszintű hierarchikus felépítés jellemez: az alapot a helyi, települési szinten működő farmgazdaságok képezik, a következő szint a regionális szinten szerveződött ún. primer szövetkezetek, míg a szervezeti piramis tetejét az országos szövetség (NACF) jelenti.

A dél-koreai primer szövetkezetek struktúrája

A dél-koreai szövetkezeti struktúra alapja a primer szövetkezet, amely alaptőkéje a tagok, azaz a farmerek vagyoni hozzájárulásából (egyfajta részjegy) tevődik össze. Jellemző, hogy egy-egy tag hozzájárulásának aránya viszonylag kicsi a szövetkezet ösztökökéjéhez képest. A primer szövetkezet vezetője a négy évre megválasztott elnök, fő döntéshozó szervei a közgyűlés, a küldöttgyűlés, illetve az igazgatótanács. A szabályozás lehetővé teszi, hogy egy farmerháztartás tagjai ne csak egy, hanem több különböző szövetkezettel is tagsági viszonyt létesítsenek, sőt ugyanaz a személy is kérheti felvételét több szövetkezetbe. A rendes tagság mellett lehetőség van „kvázi tagságra” is. A szövetkezet üzleti tevékenységéhez tartozó körzeten belüli, mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó szervezetek vagy farmerek kérhetik kvázi tagként való

felvételüket a szövetkezetbe, akik ebben a formában is igénybe vehetik a szövetkezet különféle szolgáltatásait, azonban a szövetkezet döntéshozatali tevékenységében nem vehetnek részt. Tulajdonosi részjegyet sem kell váltaniuk, azonban tagsági díjat, illetve esetenként a szövetkezet különböző projektjeihez üzemeltetési hozzájárulást kell fizetniük. A szövetkezet struktúrájának részei az egyes termékre, terményre alapozott ágazati szakcsoportok mint szervezeti alegységek is. E szakcsoportok a szövetkezetben egy bizonyos mezőgazdasági termék/termény előállításával, illetve közös értékesítésével foglalkozó farmerek által önkéntes alapon létrehozott szervezetek (Lee – Lim, 1999).

Dél-Koreában 2014-ben 1155 primer szövetkezet működött, ezek nagy része, 1075 területi alapon szervezett általános mezőgazdasági profilú, míg 80 szakosított árutertermelő szövetkezet volt (*NACF Annual Report 2014*). A szakosított árutertermelő szövetkezetek létrejötte, működése esetében nincs területi illetékességi szabály (Park, 2014).

Dél-Korea jelenleg hatályos szövetkezeti törvénye a 2012. évi ún. *Framework Act* (kerettörvény). A törvény összesen nyolc különböző típusú szövetkezetet különböztet meg (mezőgazdasági, kis- és középvállalati, halászati, dohánytermelői, hitel-, erdészeti, illetve fogyasztói szövetkezetek). A törvény külön rendelkezik a szövetkezetek nettó bevételi többletének (*surplus*) elosztási módjáról, amely a hagyományos szövetkezet esetében a következő:

1. Ha a szövetkezet – a folyó pénzügyi évi tartozásainak kiegyenlítése után is – többlettel rendelkezik, annak legalább 10%-át (*legal reserve*) kötelező tartalékalapba helyezni, amíg utóbbi el nem éri a szövetkezet alaptőkéjét (az ún. szociális szövetkezetek esetében ez az arány 30%).

2. A szövetkezetnek jogában áll üzleti vagy más célra további tartalékalapokat képezni (ún. önkéntes tartalékalapok).

3. A kötelező tartalékalap nem használható fel, kivéve a veszteség, illetve károk kompenzálása esetét, továbbá ha a szövetkezet feloszlik.

4. A tagok részére folyósított klasszikus nyereségi részesedés (*patronage refunds*) nem lehet kevesebb, mint a tagi kifizetések 50%-a, ugyanakkor a tagok befizetett hozzájárulásainak a 10%-át nem haladhatja meg (51. cikkely) (Jang, 2013).

A dél-koreai Országos Szövetkezeti Szövetség (NACF) szervezeti felépítése

Az Országos Szövetkezeti Szövetségnek, a primer szövetkezetek analógiájára, szintén van elnöke, közgyűlése – ami voltaképpen küldöttgyűlés, aminek 291 megválasztott szövetkezeti elnök a tagja –, továbbá igazgatótanácsa. Az országos szövetség évente egy alkalommal tart rendes közgyűlést, illetve szükség esetén rendkívüli közgyűlés összehívására is sor kerülhet.

Az NACF széles körben nyújt szolgáltatásokat tagjainak, és ezek közül két terület leginkább hangsúlyos: az agrármarketing, illetve a banki és biztosítási szolgáltatások. Emellett szaktanácsadás, oktatás-továbbképzés, termelőeszköz-ellátás (mezőgazdasági vegyszerek, gépek stb.) tartozik profiljába. Az NACF Szöulban működő központi irodája mellett 16 regionális igazgatóság, 156 járási (városi) iroda, 724 bankfiók, 14 leányvállalat és négy külföldi képviselőlet működik. Az NACF-hez tartozó összesen 1155 agrárszövetkezetnek összesen 2,35 millió tagja van (*NACF Annual Report, 2014*), ez utóbbi a kb. 3,5 milliós vidéki lakossággal összevetve nagyjából kétharmados arány.

EREDMÉNYEK, KÖVETKEZTETÉSEK

A tanulmány keretében vizsgált két ország, Dánia és a Koreai Köztársaság farmerei egyaránt döntően kisméretű családi farmgazdaságok keretében gazdálkod-

nak, amelyek – a szövetkezetek különböző formáiban való – széles körű együttműködés útján képesek voltak és várhatóan a jövőben is képesek lesznek talpon maradni és fejlődni.

A dán, illetve a dél-koreai gazdálkodási, azon belül a szövetkezeti modell számos hasonlóságot, közös elemeket mutat egymással, de ezzel egyidejűleg jelentős eltéréseket is.

A hasonlóságok közül említést érdemel az a tény, hogy mindkét ország farmerei jelentős állami támogatás mellett képesek csak eredményesen gazdálkodni, ám a támogatásokra való ráutaltság jóval nagyobb Dél-Koreában. A farmgazdaságok mint tagok mindkét országban a szövetkezetek tulajdonosai, utóbbiak nonprofitjelleggel működnek saját tulajdonosaik irányában. Fontos még kitérni arra is, hogy egyik országban sem folyik közös művelés vagy a földek tagosítása, minden farmer külön műveli a saját (vagy általa bérelt) földjét. A szövetkezetek tevékenysége az ellátási lánc egyéb pontjain (terményfeldolgozás, marketing és logisztikai feladatok, termelési inputok biztosítása) mutatkozik meg, ott azonban akár kizárólagos jelleggel.

A hasonlóságok mellett több lényegi eltérés is mutatkozik a két ország gazdálkodási és szövetkezeti modelljében. Dániában a szövetkezeti rendszer kialakulása jóval korábban kezdődött meg, mint Dél-Koreában, ráadásul a szövetkezeti rendszer szerves fejlődés eredménye, amelyet nem akadályoztak politikai vagy komolyabb gazdasági események az utóbbi másfél évszázad során. Dél-Koreában a mai gazdálkodási, illetve szövetkezeti rendszer rövidebb időtávra tekint vissza, és a fejlődés útját jórészt politikai döntések és nem alulról felfelé irányuló természetes folyamatok határozták meg.

Dániában egy-egy szövetkezet általában termék- vagy terményspecifikus, míg Dél-Koreában ez csupán a szövetkezeteknek egy kisebb részét jellemzi, többségük területi alapon szerveződött általános mezőgaz-

dasági profilú. A gazdálkodás célját tekintve szintén jelentős különbség észlelhető: Dániában elsősorban az exportorientált állattermék-előállítás, míg Dél-Koreában a belföldi élelmiszer-ellátást biztosító növénytermesztés (főként rizs) a meghatározó. Végül, bár mindkét országban viszonylag kis méretűek a farmgazdaságok, a különbség nagyságrendbeli, hiszen Dániában egy átlagos magánfarm 65-70 hektár méretű, míg Dél-Koreában ugyanez még a 2 hektárt sem éri el.

A két vizsgált ország gazdálkodási gyakorlata igazolja, hogy a kisméretű, önmagukban nagy valószínűséggel versenyképtelen családi gazdaságokra alapozott termelési struktúra – ha az a termelők szoros és intézményesített együttműködésével párosul – hosszabb távon is működhet eredményesen. A kisméretű farmgazdaságok tehát pontosan a saját makro- és mikrokörnyezetükbe való intenzív horizontális és vertikális beágyazottságuknak – amelynek szerves része a szövetkezeti struktúra – köszönhetően tudnak versenyképesen tevékenykedni. A termékfeldolgozás, értékesítés és az ellátási lánc legtöbb pontját magában egyesítő farmerszövetkezetek révén a piacra kerülő végtermék számos esetben a világpiacon is versenyképes lehet, hiszen például a dán tej- és húsipari termékek a világ számos pontjára eljutnak. Dél-Korea esetében mindez nem ennyire látványos, ott a fő cél a belső ellátás biztosítása és az import kiváltása volt, de egyes termékekből, például zöldség- és gyümölcsfélék, az utóbbi években már exportra is termelnek.

Magyarország agrárgazdaságának, illetve a vidéki társadalom jövője szempontjából továbbra is nagyon fontos kérdés a családi gazdaságok életképességének és az egész családi gazdaságokra alapozott modell létjogosultságának bizonyítása. Ezért nemcsak érdekes, de egyben fontos feladat más országok eredményes gyakorlatának, adaptálható tényezőinek tanulmányozása.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

- (1) 1994. évi LV. törvény a termőföldről. Az Országgyűlés Jogtára. <http://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=99400055.TV> – (2) 2006. évi X. törvény a szövetkezetekről. Az Országgyűlés Jogtára. <http://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=a0600010.TV> – (3) 2013. évi V. tv. a Polgári Törvénykönyvről. Magyar Közlöny, 2013. 31. sz. 2013. február 26. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK13031.pdf> – (4) BARTON, D. G. (1989): What is a Cooperative? In Cobia, D. W. (szerk.): *Cooperatives in Agriculture*. Prentice-Hall, Inc. New Jersey. 1–20. pp. – (5) BOGETOFT, P. – OLESEN, H. B. (2007): *Cooperatives and Payment Schemes Lessons from theory and examples from Danish agriculture*. Copenhagen Business School Press – (6) CHAND, R. – PRASANNA, P. A. L. – SINGH, A. (2011): Farm Size and Productivity: Understanding the Strengths of Smallholders and Improving Their Livelihoods. *Economic & Political Weekly Supplement*, Vol XLVI. no 26-27., 5–11. pp. <http://www.indiaenvironmentportal.org.in/files/file/Farm%20Size.pdf> – (7) CSOBÁN M. (2012): *Információk és adatok Dánia földrajzáról és mezőgazdaságáról*. <http://tudasalapitvany.hu/wp-content/uploads/2012/02/Denmark.pdf> – (8) DE WALLE, F. B. – SEVENSTER, J. (1998.): *Agriculture and the Environment: Minerals, Manure and Measures*. Springer Science + Business Media, Dordrecht, 75 p. – (9) *DLG Annual Report 2014*. Dansk Landbrugs Grovvarereselskab a.m.b.a. <http://ipaper.ipapercms.dk/DLG/Direktion/DLGAnnualreport2014/> – (10) ERDEINÉ KÉSMÁRKI-GALLY SZ. – FENYVESI L. – TAKÁCS-GYÖRGY K. (2015): The Role of Agricultural E-Marketplace in Public Organizations. *Optimum Studia Ekonomiczne*, 2015: (6) 15–26. pp. http://optimum.uwb.edu.pl/wp-content/uploads/numery_pdf/78_Optimum_6_2015.pdf – (11) *Facts and figures about Danish agriculture and food 2014*. Danish Agriculture & Food Council, 2015, <http://www.agricultureandfood.dk/> – (12) FAO (2014): *South Korea increases direct subsidies to rice farmers*. FAO, 08/09/2014, <http://www.fao.org/giews/food-prices/food-policies/detail/en/c/246137/> – (13) GUTIÉRREZ, C. M. (2005): A Comparative Synthesis of 20th Century Agricultural Cooperative Movements in Europe. *Journal of Rural Cooperation*, Vol 33 Nr 1. <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/59711/2/A%20Comparative%20Synthesis%20of%2020th%20Century%20Agricultural%20Cooperative%20Movements%20in%20Europe.pdf> – (14) GYÓRI L. (1985): Miért olyan versenyképes a dán mezőgazdasági export? *Magyar Mezőgazdaság*, 1985. december, melléklet, 15. p. – (15) IHRIG K. (1937): *A szövetkezetek a közgazdaságban*. A szerző kiadása, Budapest – (16) IM, J. – JEONG, I. (2014): *The Frame of Agricultural Policy and Recent Major Agricultural Policy in Korea*. 2014-07-10. http://ap.ffc.agnet.org/ap_db.php?id=265&print=1 – (17) JANG, J. (2013): Republic of Korea. In CRACOGNA, D. – FICLI, A. – HENRY, H. (szerk.): *International Handbook of Cooperative Law*. Springer Verlag, Heidelberg – Berlin, 653–666. pp. – (18) LACZÓ F. (1990): A dán mezőgazdasági szövetkezetek. *Szövetkezés*, 11. évf. 1–2. sz. – (19) LEE, J. – LIM, S. (1999): *Agriculture in Korea*. Korea Rural Economic Institute, Szöul, 381 p. – (20) MANNICHE, P. (1969): *Denmark – A Social Laboratory*. (I–II. kötet: *Rural Development and the Changing Countries of the World*.) Pergamon Press, Oxford-London, Edinburgh, New York, Toronto, Sydney, Paris, Braunschweig – (21) NACF (National Agricultural Cooperative Federation): *Annual Report 2014*. Szöul, 2015, <https://www.nonghyup.com/eng/IR/InformationList/AnnualReport.aspx> – (22) *Nations Encyclopedia: Denmark – Agriculture*. <http://www.nationsencyclopedia.com/economies/Europe/Denmark-AGRICULTURE.html> – (23) NCR - Nationale Cooperatieve Raad voor land-en tuinbouw (1993): *Agricultural and Horticultural Co-operatives in the Netherlands [Nationale Coöperatieve Raad voor land-en tuinbouw]*. Rijswijk, 1993. július, 12–13. pp. – (24) NESZMÉLYI GY. (2004): *A Három Egykori Királyság Földje (A Koreai Köztársaság társadalmi, gazdasági sajátosságai és élelmiszergazdasága)*. Agroinform, Budapest, 143 p. – (25) OECD Statisztikai adatok. 2016 - *Monitoring and evaluation: Reference Tables - Producer Support Estimate (PSE)*. <http://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?QueryId=70965&vh=0000&vf=0&il=&lang=en> – (26) PARK, S.-J. (2014): *Korean Agriculture and Cooperatives*. Korea Rural Economic Institute, http://www.krei.re.kr/web/eng/oda;jsessionid=66E9C7A2F7B1063A90E1DB06B2032639?p_p_id=EXT_BBS&p_p_lifecycle=1&p_p_state=exclusive&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&EXT_BBS_struts_action=%2Fext%2Fbbs%2Fget_file&EXT_BBS_extFileId=3888 – (27) REENBERG, A. (1984): Farm size structure in Denmark. Regional pattern and development since the 1960s. *Geografisk Tidsskrift*, 84. 44–47. pp. <https://tidsskrift.dk/index.php/geografisktidsskrift/article/view/4463/8355> – (28) SZABÓ G. G. (2005): A szövetkezeti identitás – egy dinamikus megközelítés a szövetkezetek fejlődésének gazdasági nézőpontú elemzésére. *Közgazdasági Szemle*, LII.

évf. 2005. január 81–92. pp. – (29) SZABÓ G. G. (2007): Az európai mezőgazdasági szövetkezeti modellfejlődés Dánia és Hollandia példáján keresztül bemutatva. In SOMAI J. (szerk.): *Szövetkezetek Erdélyben és Európában*. 354–366. pp. Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár, http://www.adatbank.ro/html/alcim_pdf2626.pdf – (30) SZABÓ G. G. (2010): Családi gazdaság és szövetkezés. In RÓZSÁS A. (szerk.): *A magyar agrár- és vidékfejlesztés kilátásai*. Agroinform Kiadó, Budapest, 25–39. pp. http://econ.core.hu/file/download/szgg/csaladi_gazdasag.pdf – (31) SZABÓ L. – ZSARNÓCZAI J. S. (2004): Economic conditions of Hungarian agricultural producers in 1990s. *Agricultural Economics-Zemledska Ekonomika*, 50: (6) 249–254. pp. – (32) SZEREMLEY B. (2005): A dán modell. *Valóság*, 2005/4. sz. 34–48. pp. – (33) *The World Factbook*. CIA (Central Intelligence Agency), USA, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/da.html>, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ks.html> – (34) VADÁSZ L. (1980): *A műszaki fejlődés hatása a dán mezőgazdaságra*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 409 p. – (35) ZSARNÓCZAI J. S. (2003): Szövetkezeti szerveződés Dániában a XXI. század elején. *Gazdálkodás*, 47: (1) 71–74. pp.

CO-OPERATIVE MODELS IN THE WORLD – LESSONS OF THE MODELS OF DENMARK AND THE REPUBLIC OF KOREA

By: Neszmélyi, György Iván

Keywords: agricultural economics, co-operatives, Denmark, Republic of Korea, land reform.

JEL Classification: Q13, Q15, N55.

The goal of this study is to give an insight to and make a comparison between the agricultural co-operative systems of Denmark, - a success story of the family based farming even in the frames of the EU, - and of the Republic of Korea (South Korea), one of the Asian newly industrialized economies. The author tried to answer the question: how, and by which solutions the farmers can work successfully in these two countries which are quite different from each other in terms of their historical background and economic environment. In spite of this, there are visible similarities between the Danish and South Korean co-operative models, like:

– In both countries farmers receive huge amounts of budgetary subsidies, in lack of which they could not maintain their competitiveness or even economic viability. However, these subsidies are much bigger in South Korea.

– The co-operatives are common properties of the farmer sin both countries which operate on a non-profit basis towards their member (co-owner) farmers.

– Farmers in both countries work individually, separately on their own (or rented) lands, while co-operatives play important or in some cases exclusive role in other stages of the supply chain (processing of products, marketing, logistic tasks, supplying production inputs, etc.)

Besides similarities there are several major differences as follows:

– In Denmark the development of the co-operation model has gone through in a long run by a natural, „organic” way since the last third of the 19th century. The process was not hindered by political events or military conflicts in a noticeable extent. In Korea the present farm structure (miniature farms) and the existing co-operative system was developed from the late 1940's on the basis of a politically motivated land reform and other legal decisions.

– The majority of the Danish co-operatives are commodity- or product-specialized, while the majority of South Korean co-operatives work on territorial basis with a general agricultural profile and only a minor part of them are commodity based.

– In Denmark the agricultural production, especially the animal products used to be the locomotive of the Danish export (and still it is an important export sector), while in South Korea the main role of the agriculture is the domestic food supply and its main sector is the rice-dominated plant production.

– From the two countries, the Korean farmers are more considerably more vulnerable, as their farmlands are much smaller than the same of Danish farmers, they receive even proportionally higher budgetary subsidies to their production.

The author believes that the examination of this topic may serve with adaptable experiences and useful ideas for the Hungarian specialists and policy makers who may influence the future of the Hungarian family based farms and the co-operative type collaboration for long run.